

Nemecká, Dubová a Zámotie na historických mapách

Okolie Dubovej na Lazarovej mape Uhorska z roku 1528 (Cart. Hung. I., list 1)

Historické mapy sú dôležitým prameňom pre sledovanie vývoja krajiny. Výnimkou nie je ani súčasné katastrálne územie Nemeckej. Historické osídlenie vstupovalo na tomto území do priestoru, v ktorom sa muselo prispôbovať osobitým podmienkam miestnej krajiny. Polohu pôvodných sídiel určil tok Hrona, pozdĺž ktorého postupovalo osídľovanie. Nadmorská výška tvorila z hľadiska limitov prírodného prostredia stredne

náročné podmienky pre rozvoj sídiel. Spôsob obživy obyvateľov obcí preto nebol viazaný len na poľnohospodárstvo, ale aj na doplňujúce zamestnania typické pre tento región. Tradičnými spôsobmi obživy boli popri práci roľníka aj pastierstvo, drevorubačstvo, uhliarstvo, povozníctvo, neskôr podomový obchod (čipkárstvo) a patril sem napokon i postupný rozvoj priemyslu (Horváth 1965, 135-136). Tieto činnosti sa v priebehu storočí odrazili vo vývoji a premenách kultúrnej krajiny.

Širšie okolie Nemeckej je zobrazené už na prvej zachovanej mape Uhorska, ktorú v roku 1513 vyhotovil Lazarus. Mapové dielo vyšlo tlačou v roku 1528. Obsah mapy je značne generalizovaný s množstvom chýb. Reliéf zobrazený kopčekovou metódou znázorňuje schematicky dolinu rieky Hron. Medzi terénnymi názvami nachádzame označenie lesa severne od Nemeckej v podobe *Sylua Brgart*. Zápis možno čítať v opravenom znení „Tiergart“ (vo význame „Zvernica“). Rieka Hron je podobne pomenovaná v nemeckej podobe *Gran flu*. V doline Hrona v okolí Nemeckej medzi Breznom (*Bretzno*) a Banskou Bystricou (*Neusoll*) sú zobrazené štyri sídla, z ktorých sú tri pomenované. Slovenská Lupča je označená ako *Lipza*. Ďalšie sídla môžeme identifikovať na základe patrocínií kostolov, ktoré sa v nich nachádzali. Sídlom pomenované ako *S Ambrosi* môžeme stotožniť so Svätým Ondrejom. V tomto geografickom priestore sa v stredoveku zrejme nenachádzal žiadny kostol zasvätený sv. Ambrózi. Autor mapy v tomto prípade zamenil dve podobne znejúce patrocíniá sv. Ondreja a sv. Ambróza (Žudel 1997, 56; Tomeček 2004, 18). Tretím sídlom v regióne, ktorého názov bol na mape odvodený od patrocínia, je *S Georg*, totožný s obcou Lopej. Utvorenie názvu podmienil lopejský kostol sv. Juraja. Nepomenované sídlom môžeme stotožniť s Dubovou, hoci značka kostola s vežou je zakreslená rovnako ako všetky ostatné sídla na pravom brehu Hrona. S najväčšou pravdepodobnosťou ide o omyl, ktorý vznikol pri tvorbe mapy. Stotožnenie značky zobrazeného kostola s Dubovou nepriamo potvrdzuje existencia fary sv. Mikuláša v obci už v predchádzajúcom období (Mező 2003, 313).

Okolie Dubovej na Mercatorovej mape Uhorska
okolo roku 1585 (*Cart. Hung. I., list 5*)

Mapa Uhorska, ktorú vypracoval Gerard Mercator, vyšla tlačou okolo roku 1585. Mapové dielo schematicky zachytáva i dolinu Hrona. Tieňovaná kresba stromov zobrazuje pohoria. Pozdĺž Hrona pomenovaného ako *Gran fl.* medzi Banskou Bystricou (*Neusoll*) a Breznom (*Bretzno*) sú kruhovou značkou zakreslené štyri sídla. Mestečko Lupča je zaznamenané v mierne deformovanej podobe *Lipza*. Zhodne s Lazarovou mapou je nesprávne pomenovaný Sv. Ondrej (*S. Ambrosi*). Dielo prevzalo bez zmeny aj názov použitý pre Lopej (*S. Georg*). Nepomenované sídlom mapa situuje na pravý breh Hrona medzi Sv. Ondrejom a Lopejom. Znázornenie v podobe krúžku už bez značky kostola poukazuje na zjednodušené prevzaté údaje z mapy z roku 1528. K doplňujúcim údajom v mape patrí popis horného toku Hrona na úseku východne od Brezna v podobe *Ranitz fl.* Zápis zodpovedá zneniu „Hronec“. Pod týmto názvom však vystupoval Čierny Hron, ľavostranný prítok rieky západne od Brezna. Severovýchodne od Brezna Mercatorova mapa ozna-

čuje sídlom nazvané *Libeten*. V tomto prípade ide zrejme o nesprávne určenú polohu mesta Lubietová. Medzi uvedeným sídlom a Breznom mapa uvádza na obidvoch stranách Hrona názov lesnatého územia *Brigart sylua*. Označenie pripomína les Tiergart, ktorý sa objavuje už v Lazarovej mape.

Región Horehronia naďalej zobrazujú aj mapy malých mierok zo 17. stor. Podrobnejšie zobrazenia sídiel v tomto území prinášajú mapy od 18. stor. V roku 1736 vyšiel tlačou druhý zväzok diela *Notitia Hungariae novae historico-geographica* („Historicko-geografické vedomosti o novom Uhorsku“). Jeho autorom bol uhorský polyhistor Matej Bel. V diele venoval pozornosť aj opisu prírodných podmienok a dejinám Zvolenskej stolice. Prílohou jeho práce bola samostatná mapa Zvolenskej stolice, ktorú vyhotovil zememerač Samuel Mikovíni. Názvy obcí sú v mape zaznamenané v podobe *Nemetzka*, *Dubova* a *Zamostia*, ktorá odráža výslovnosť v miestnom jazyku. Všetky tri obce sú zakreslené ako kompaktné sídla. Najvýznamnejšia sa javí Dubová, zakreslená ako plošne najväčšie sídlom. Na jej juhozápadnom okraji

je značka, ktorá označuje polohu kostola v obci. Menšia časť Nemeckej je zobrazená aj na pravej strane Hrona. Ide azda o pôvodnú osadu Záhronie. Napriek tomu, že obce sú zakreslené len schematicky, je vystihnutá ich skutočná poloha vzhľadom k susedným obciam a k výrazným krajinným prvkom. Vodstvo a reliéf sú však zobrazené len približne a v hlavných líniách kopírujú reálny stav v krajine. Základnou osou územia je rieka Hron (*Granus fl.*), znázornená nepravidelnou vlnovkou, ktorá poukazuje na prirodzený meandrujúci tok. Hron v priestore Dubovej príberá z ľavej strany nepomenovaný tok. Chybou v zakreslení vodstva je poloha ústia Ráztockého potoka. Potok ústiaci do Hrona západne od Nemeckej má na mape ústie lokalizované východne od Nemeckej. Reliéf znázornený svahovým tieňovaním v hrubých rysoch vykresľuje dolinu Hrona a siluety prilahlých pohorí. Podľa tejto osnovy a rovnobežných prerušovaných jemných čiar môžeme predpokladať aj využitie krajiny, najmä východne a severne od Zámotia. Zobrazená mozaika naznačuje, že dominantným znakom poľnohospodárskeho využitia zeme bola orná pôda rozparcelovaná na množstvo líniových políčok.

Samuel Mikovíni zakreslil hlavnú historickú cestu v doline Hrona na pravú stranu rieky. Hodnotená mapa Zvolenskej stolice prináša málo informácií z priestoru Nemeckej vzhľadom k malej mierke, nepresnostiam pri spracovaní, použitej metóde zobrazenia a rozsiahlej generalizácii. Aj napriek tomu je dôležitým historickým dokumentom, keďže ide o prvé podrobnejšie kartografické zobrazenia obcí.

Geografické objekty využiteľné pre potreby vojska zaznamenávali po prvýkrát systematicky mapy prvého vojenského mapovania. Mapovanie okolia Nemeckej vykonal v roku 1783 pobočník Dyke z pluku Deutschmeister. Doplnujúce mapovanie prebehlo ešte v tom istom roku a realizoval ho podporučík Benda z thurnského pluku. Názvy obcí sú v mape zapísané v podobe *Nemeczka*, *Dubowo* a *Zamocse* či *Zamostia*. Obec Nemecká je zakreslená ako kompaktné sídlo s ústrednou osou v smere sever – juh. Malá časť Nemeckej ležala na pravom brehu Hrona. Jadro Dubovej sa rozkladalo pozdĺž línie v smere západ – východ. Niekoľko stavieb v západnej časti obce stálo samostatne na pravom brehu potoka v okolí kostola. Zámotie ležiace na pravom brehu Hrona tvorila jedna ulica orientovaná v smere západ – východ. Hradská cesta medzi Banskou Bystricou a Breznom prechádza v Nemeckej rieku Hron z pravej strany na ľavú cez drevený most. Cesta pokračuje ľavým brehom Hrona až k Zámotiu, kde sa opäť po drevenom moste vracia na pravú stranu a pokračuje do Predajnej. Mapa zobrazuje aj vedľajšie komunikácie. Na juh do Veporských vrchov smerujú dve cesty, jedna z Nemeckej a druhá z Dubovej. Ďalšia komunikácia smeruje z Nemeckej na severovýchod a spája sa s komunikáciou zo Zámotia. Táto cesta pokračovala ďalej na sever na južné svahy Čierneho dielu. Mapa už zobrazuje správnu polohu cesty medzi Nemeckou a Zámotím na ľavom brehu rieky. Na pravej strane Hrona svedčia o pretváraní terénu v dôsledku vodnej erózie vyvýšené brehy. Hradská cesta prechádzajúca z Nemeckej cez Dubovú do Zámotia je vyznačená úhladne hnedou farbou.

Srafovanie použité pri zakreslení reliéfu plasticky naznačuje reliéf chrbtov a dolín. V hlavných líniách sú zakreslené, ale nepomenované toky Hlboký potok (Sviniarka), Jarok Hrádok a Kostolný potok. Rieka Hron je pomenovaná dvojazyčne *Gran vel Hron Flus* na úseku pri Medzibrode. Na meandrovanie toku poukazujú riečne ostrovy poniže mosta v Nemeckej. Väčšina súčasného katastrálneho územia Nemeckej bola odlesnená a využívaná ako poľnohospodárska pôda. Súvislý les sa nachádzal na južných svahoch Čierneho dielu a na chrbte Hradiska. V južnej časti bola zalesnená ešte celá dolina Bystrého potoka a záver doliny Kostolného potoka. V ostatných častiach je les zobrazený len fragmentárne na najstrmších svahoch chrbtov pahorkatiny.

Zaujímavé poznatky o krajine i obciach poskytuje vojenský opis krajiny (*Landesbeschreibung*), ktorý bol súčasťou mapovania. Pozostával z viacerých bodov, ktoré tvorili popis záväzný pre každé územie. Pri jednotlivých obciach bola uvádzaná vzdialenosť od susedných sídiel v hodinách. Vzdialenosti jednej hodiny zodpovedalo 5000 krokov. V ďalšom bode opis obsahoval údaje o pevných stavbách, vybudovaných zvyčajne z kameňa. Údaj o vodných tokoch zohľadňoval predovšetkým ich priechodnosť. K charakteristike prírodných podmienok sa zaradovali údaje o druhovom zložení lesov a využiteľnosti lúk a ciest pri prechode vojska. Opis uzatváral údaj o miestnych strategických bodoch. Pri hesle Nemecká opis spomína vzdialenosť 3/4 hod. od Sv. Ondreja a 1/2 hod. od Ráztoky. Pri Dubovej udáva vzdialenosť 1/4 hod. od Nemeckej a 1/4 hod. od Zámotia. Pri Zámotí opis zhodne uvádza vzdialenosť 1/4 hod. od Dubovej a 1/2 hod. od Predajnej. Ďalej charakterizuje Nemeckú ako malú obec pri Hrone. Ako pevnú stavbu

Nemecká, Dubová a Zámotie na Mikovíniho mape Zvolenskej stolice z roku 1736 (Bel, 1736)

Čipkárske obce Nemecká, Dubová a Zámotie

uvádza kostol v Dubovej. Hron tečie popri obci a dá sa rovnako ako pri Nemeckej prejsť aj bez mostov. Ostatné body sú spoločné pre všetky obce. Vysoký smrekový porast sa nachádzal smerom k holiam. Lúky boli suché a cesty priemerné. Okoliu dominoval vrch priamo nad obcami (EKF, XV./8, 13-15).

Nemecká, Dubová a Zámotie na mape I. vojenského mapovania z roku 1783 (EKF, Coll. XV., Sect. 8)

v doline Hrona okrem polohy sídiel *Nemecká* (obidve strany rieky), *Dubová* (ľavý breh) a *Zámotie* (pravý breh) aj významnejšie geografické body v okolí. Severne od obce Nemecká, ako aj v oblasti Brusna mapa zakresľuje kyselku či minerálny prameň. Hradská cesta prechádza od Zámotia po Nemeckú po ľavej strane rieky Hron. V Nemeckej cesta prechádza na pravú stranu rieky a pokračuje ďalej k potoku Bukovec (nepomenovaný), na ktorom je vyznačený mlyn nazvaný *Bukovský mlyn*. Pozoruhodné zobrazenie poskytuje mapa v priestore na sútoku Bukovca s Hronom, kde pri hradskej zobrazuje kaplnku.

Nemecká, Dubová a Zámotie na Lipského mape Zvolenskej stolice z roku 1799 (Lipszky, com. Zol.)

Stručné doplňujúce údaje o obciach uvádza Ján Matej Korabinský vo svojom diele *Geographisch-historisches und Produkten Lexikon von Ungarn* („Geograficko-historický a hospodársky lexikón Uhorska“), vydanom v roku 1786. Všetky tri sídla charakterizuje ako slovenské obce pri rieke Hron vo Zvolenskej stolici. Heslo o Dubovej uvádza vzdialenosť obce 1 1/4 míle severovýchodne od Lubietovej. Okrem stavby kostola spomína aj rozvinutý chov včiel v tejto obci. Pri Nemeckej udáva vzdialenosť 1 míľu severovýchodne od Lubietovej. Pri Zámotí uvádza vzdialenosť 2 míľ západne od Brezna (Korabinsky 1786, 133, 438, 846).

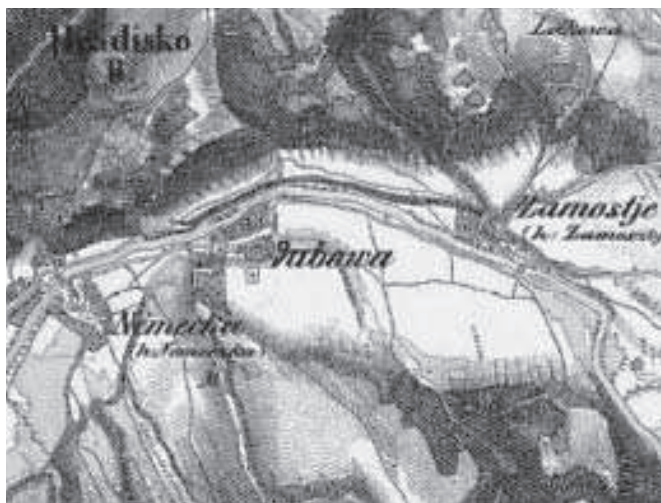
Z roku 1799 pochádza ďalšia, doteraz málo známa mapa Zvolenskej stolice. Rukopisný náčrt je súčasťou súboru mapových podkladov vyhotovených počas príprav celouhorského mapového diela zememerača Jána Lipského. Názorné mapy stolíc zobrazovali okrem sídiel aj rieky, potoky, verejné, poštovné a obchodné cesty, a iné dôležité objekty. J. Lipský vyhotovil tieto mapy zväčša podľa starších mapových podkladov. Následne ich poslal zástupcom stolíc, pričom žiadal o ich opravu a doplnenie. Tieto materiály po navrátení J. Lipskému poslúžili ako podklady pre jeho miestopisný slovník (Reisz 2002, 490-491). Mapa Zvolenskej stolice zachytáva

Širšiu využiteľnosť z hľadiska hodnotenia historického vývoja a zmien krajiny majú mapové diela druhého vojenského mapovania. Tieto mapy už boli spracované na geodetických základoch. Podrobné mapovanie v okolí Nemeckej prebiehalo v roku 1845. Obec Nemecká je v mape zapísaná ako *Německa* (h. *Nemecká*), Dubová pod názvom *Dubova* a Zámotie ako *Zamostje* (h. *Zamosztja*). Okrem domácich názvov obcí popis uvádza aj úradné maďarské názvy, ktoré sa počas 19. stor. často menili (Majtán 1998, 198). Mapa zaznamenáva pri Nemeckej v doline Kostolného potoka mlyn označený skráteným popisom *M*. V týchto miestach je zakreslená jedna budova s vodným náhonom. Na podrobnejšej mape z roku 1872 prítomnosť mlyna pripomína chotárný názov *Nad Mlincok*. V súčasnosti je v tejto lokalite stále živé pomenovanie Mlynček. Na okraji mapy je stručný opis obcí s údajmi dôležitými pre vojsko. Podľa tohto opisu bolo v Nemeckej 46 domov, 20 maštali (hospodárskych budov), 30 mužov a 20 koní. Opis tu eviduje aj funkčný

mlyn. V Dubovej uvádza 43 domov, 20 maštali, 30 mužov a 15 koní. V Zámostí spomína 29 domov, 18 maštali, 20 mužov a 15 koní. Čísla vyjadrujú kapacitu pre ubytovanie vojska a ustajnenie koní v jednotlivých obciach.

Na základe zobrazených pôdorysov sídiel možno určiť ich pôvodné pôdorysné typy, ktoré sú viditeľné i na katastrálnych mapách. Všetky tri obce sú sústredené kompaktné sídla. Nemecká predstavuje typ potočnej radovej dediny. Dubová je typom dediny pri hradskej a Zámotie patrí k typu ulicovky. V západnej časti Dubovej je zobrazená budova kostola sv. Mikuláša. Nesúmerné rozloženie Nemeckej mohlo ovplyvniť splynutie so stredovekou obcou Záhronie na pravom brehu Hrona (pozri kapitolu História). Zvýšenú pozornosť venuje mapovanie cestám. Trasa hlavnej hradskej zakreslenej červenou farbou sa nezmenila. Zachované sú aj lesné cesty zakreslené žltou farbou, avšak ich sieť sa zahustila.

Aj v druhom vojenskom mapovaní sa uplatňuje šrafovanie pri zobrazení reliéfu, ktoré plasticky naznačuje chrbty a doliny. Popísané sú aj kóty Čierny diel (*Cerni Djel*), Hradisko (*Hradisko B.*), Veľký Žiar (*Welki Žiar*), Kopok (*Welki Kopok*), Žiarik (*Žiarik B.*), Babiná (*Babina B.*) a Harnobis (*Hrnopis B.*). Na obidvoch stranách Hrona mapa označuje vrchy nazvané Vtáčnik (*Ptačnjik*). Zakreslenie riečnej siete je už omnoho dôslednejšie. Rieka Hron je pomenovaná nemecky, slovensky i maďarsky: *Gran Fl. (s. Hron, b. Garam)*. Zakreslené sú aj prítoky Hrona v priestore Nemeckej: Hlboký jarok, Bystré, Oselné, avšak nie sú pomenované. Zobrazené a zároveň pomenované sú doliny Kostolného potoka (*Kostolna Dol.*) a Hlbokého potoka (*Welka Hlboka Dol.*).

Nemecká, Dubová a Zámotie na mape
II. vojenského mapovania z roku 1845
(MKF, Col. XXXIII., Sect. 38)

Nemecká, Dubová a Zámotie na mape
III. vojenského mapovania z roku 1876
(VZÚ, Sekce 4463/3)

Mapa druhého vojenského mapovania prináša cenné informácie o využití pôdy. Možnosť presnej lokalizácie jednotlivých foriem využitia zeme umožňuje metóda šrafovania zobrazujúca reliéf a predovšetkým farebná škála použitá pre označenie rôzneho využitia pôdy. V porovnaní s prvým vojenským mapovaním možno konštatovať, že vo vzťahu k odlesneniu krajiny narástla plocha lesa. Les postúpil aj na tie lokality, ktoré boli predtým odlesnené. Na zarastanie niektorých lokalít poukazuje aj pôvod ich názvov. Opätovne sú zalesnené lokality Veľký Žiar, Žiarik a tiež výmoľovou eróziou poškodené okraje pravostranných terás Hrona. Naopak, odlesnené boli južné svahy Čierneho dielu, kde les rástol už len fragmentárne a prvé holiny sa objavujú aj v doline Bystrého potoka. Na rozparcelovanie ornej pôdy na úzke políčka upozorňuje jemné šrafovanie severne a východne od Zámotia a južne od Nemeckej a Dubovej. Hrubšie rovnoobežné línie v niekoľkých sledoch vedľa seba poukazujú na vznik výrazných medzí vytvorených dlhodobou orbou pôdy.

Nové, v poradí tretie vojenské mapovanie okolia Nemeckej sa uskutočnilo v roku 1876. Pracovali sme s reambulovaným vydaním z roku 1936, ktoré však nemusí presne zohľadňovať situáciu z druhej polovice 19. storočia. Jednotlivé obce sú už vyhraničené v presných katastrálnych hraniciach a pomenované *Nemecká, Dubová a Zámotie*. Pri Nemeckej je uvedená skratka *Wh*, ktorá označuje hostinec. Ďalší hostinec mapa zobrazuje pri moste z Dubovej do Zámotia na ľavom brehu Hrona. Kamenná budova je v týchto miestach zakreslená aj v starších mapách, ale až tretie vojenské mapovanie udáva využitie stavby. Za názvom Dubovej je v zátvorke uvedená skratka *Pf*, označujúca farský úrad v obci.

Reliéf zakreslený v mape metódou šrafovania je doplnený základnou sieťou vrstevníc a kót významných vyvýšení. Zakreslenie fyzickogeografických prvkov sa v porovnaní s druhým vojenským mapovaním

výrazne nezmenilo. Zhoda je podmienená použitou mierkou a krátkym časovým úsekom medzi obidvomi mapovaniami. Na rozdiel v zobrazení poukazuje zakreslenie riečneho ostrova severne od Dubovej. Hodnotené staršie mapy ho nezaznamenávajú, pričom nie je zobrazený ani na komasačnej mape, kde sa Hron javí ako neprirodzené široký tok. Naopak, mapa tretieho vojenského mapovania zakresľuje veľký riečny ostrov porastený krovinovou a stromovou vegetáciou. Rozdvojenie Hrona na viac ramien, splytčenie jeho toku a vytvorenie podmienok pre brod cez rieku v tomto úseku naznačuje aj miestny názov *Nad brod*. Uvádžajú ho staršie mapy väčších mierok.

Výraznejšie zmeny možno pozorovať v pôdorysoch sídiel a tiež vo vývoji a využití jednotlivých komunikácií. Prvé zmeny v pôdoryse Nemeckej v porovnaní s jej základným tvarom prebehli koncom 19. stor. Začína sa výstavba domov na ulici pozdĺž krajinskej cesty smerom na Dubovú po vymeraní

Nemecká na mape veľkej mierky z roku 1872 (ŠA KSBB)

parciel a ich zakreslení do máp. Podobnú situáciu zaznamenala aj Dubová, kde sa začína výstavba ulice smerom na Raveň. Najdôležitejšiu zmenu v cestnej sieti môžeme sledovať na pravom brehu Hrona medzi Zámotím a Nemeckou. Je tu vybudovaná poľná cesta (pravdepodobne pravidelne udržiavaná) ako náhrada spojnice hlavnej cesty vedúcej dolinou Hrona po ľavej strane rieky. Nová pravobrežná komunikácia je už vedená po terase Hrona približne v línii súčasnej hlavnej cesty medzi Banskou Bystricou a Breznom vybudovanej začiatkom 70. rokov 20. stor. Pôvodná cesta viedla po pravej strane Hrona tak, ako ju zaznamenali staršie mapy, a prechádzala priamo po riečnej nive. Zaujímavosťou tejto mapy je, že ešte stále zaznamenáva areál starého dubovského cintorína ležiaceho východne od súčasného cintorína.

Detailné vyobrazenia a pomenovania intravilánu a extravilánu troch obcí prinášajú katastrálne a komasačné mapy. Na mape Nemeckej z roku 1872 je obec označená ako *Nymeczka*. Mapa Dubovej z roku 1874 nazýva obec *Dubova* a mapa Zámotia z toho istého roku obec označuje ako *Zámotja* (ŠA, KSBB). Mapy prvýkrát presne vymedzujú katastrálne hranice obcí. Hlavná cesta smerujúca dolinou Hrona z Banskej Bystrice do Brezna vstupuje na územie do pôvodného chotára Nemeckej po Havraňou (*Hravanya*). Pokračuje pravostrannou terasou Hrona až do sídla Nemecká. V priestore obecného

priestranstva prechádza cez Hron dreveným mostom na ľavý breh rieky. Most bol v koryte Hrona podopretý dvoma piliermi. Cesta ďalej pokračuje po ľavej strane Hrona do Dubovej. Do chotára a zároveň aj do obce vstupovala cesta dreveným mostíkom ponad Kostolný potok. Ďalší mostík je zakreslený v obci, zrejme nad jarkom ústiacim do Hrona. Oselný potok a ďalšie vyvieračky prekonávala cesta brodmi. V lokalite *Ravne* pretínala opäť dreveným mostom rieku Hron a vstupovala do chotára aj do obce Zámotie. Most stál na troch pilieroch. Cesta ďalej vystupovala na terasu Hrona a pokračovala severovýchodným smerom do Predajnej. Vo všetkých troch katastrálnych územiach bola hustá sieť poľných a lesných ciest.

Na základe zobrazení pôdorysov obcí možno usudzovať, že pôvodné drevené domy začínali v predchádzajúcom období nahrádzať kamenné stavby. Murované domy tvorili v 70. rokoch 19. stor. v Nemeckej a Dubovej už takmer polovičný podiel z obývaných domov. Surovinu na výstavbu domov získavali

Dubová na mape veľkej mierky z roku 1874 (ŠA KSBB)

obyvatelia z miestnych zdrojov. Pozemková kniha a mapa z roku 1872 zaznačuje na území Nemeckej v polohe Havrania obecný kameňolom (*közszös kőbánya*). Zastúpenie kamenných stavieb bolo menej výrazné v Zámotí. K murovaným stavbám v Zámotí v tomto období patrila aj kaplnka sv. Jozefa. Poznatky o obyvateľstve a vlastníckych vzťahoch v sídlach poskytujú pozemkové knihy, ktoré tvoria dôležitú súčasť posudzovaných máp. Záznamy obsahujú mená majiteľov pozemkov v obciach i v chotároch (ŠA KSBB, Nem., Dub., Zám.). V prehľadnej tabuľke uvádzame zoznam majiteľov domov (stavieb) vo vnútri obcí. Poradie domov začína na západnom okraji v južnej časti sídla a pokračuje proti smeru hodinových ručičiek po obvode obce až k západnému okraju severnej časti sídla. Mená majiteľov jednotlivých domov uvádzame v súčasnom pravopise. Spoločné vlastníctvo domov s viacerými rodinami môže poukazovať na príbuzenské vzťahy. Pozoruhodným svedectvom o spoločenskom živote sú aj uvádzané prímenia obyvateľov, ktoré plnili funkciu najmä pri rozvetvených rodinách.

Zo zakreslenia rieky Hron pomenovanej v úradnom znení *Garam folyó* je zrejmé, že tok bol len v menšom rozsahu pozmenený činnosťou človeka. Na charakter toku poukazujú aj miestne názvy *Raven* (roveň), *Na sztránye*, *Brech*, *Pod Brehom*, *Szigot* (síhoť). Mapy zaznamenávajú, ale nepomenúvajú všetky

Čipkárske obce Nemecká, Dubová a Zámotie

poradie domu	Nemecká v roku 1872	Dubová v roku 1874	Zámotie v roku 1875
1.	Juraj Caban	katolícky kostol	Ján Lokša
2.	obec	katolícka fara	Michal Daučík
3.	Martin Duda	katolícka škola	Juraj Búda a Ondrej Uhrík
4.	Štefan Beluš	Caban a Ján Lenhard	Jozef, Štefan, Juraj a Katarína Živorová
5.	Jozef Laučík (sirota)	Ondrej Pruni	Michal Homrd
6.	Michal Daučík	Zuzana Kološtová	obec
7.	Pavol Blaho a Mária Chamková	Ondrej Pruni	Michal Ivanič, Ján Romanča
8.	Juraj Škoda	Mária Ivaničová, Ján Kuzbel	Ján a Michal Lupták
9.	Zuzana Svetlíková	dedičia Jozefa Lopejského	Štefan Priesol
10.	Štefan a Michal Kindernay, František Šuhajda, Ján Čižmár	Jozef Demeter	kaplnka
11.	Ondrej Tomenga	Jozef Ďurčík, Ján Kočalka	Jozef Kološta
12.	Matej Filipko, dedičia Michala a Štefana Filipka	Martin Galata, Michal Čížik	Matej Rozim
13.	Michal Noga, Jozef a Ján Bobok	Dubovan a Ján Lutica	Jozef Búda
14.	Ján Ligas	Ondrej a Ján Kováčik	Juraj Sojak
15.	Michal a Matej Franek	Matej Búda	Juraj Búda a Jozef Kelemen
16.	Ondrej, Ján, Jozef, Štefan Kindernay	Jozef Lenhard	Juraj, Ján, Matej Gajdoš
17.	Jozef Kohút Frgúlovie, Anna Kohútová	Ján a Ondrej Sojak	František Loderer
18.	Michal a Matej Šalkovský	učiteľ Martin Galata	Štefan Bielik, Jánovi dedičia a Martin Homrd
19.	dedičia Michala Kováča	Ján a Jozef Pipich	František Loderer
20.	Rybár a Kováčik	vdova Anna Simanová	dedičia Jozefa Brozmana
21.	Matej Širgel	Matej Gonzor, Katarína Kurilová	František Loderer
22.	Ján Matlák	Matej Starčok	Štefan Búda
23.	Jozef a Štefan Lehotský	obecné (Skladany)	Michal Kereš starší a mladší
24.	Jozef Gajdoš Rischany	Matej Kováčik a Katarína Pipichová	Ondrej Brozman a Štefan Brucháč
25.	Michal Farárik	Jozef Siman	Ján Priesol, Ján Mikloško
26.	obec	Anna Ďuriška	Michal Balna, Ondrej Priesol
27.	Štefan Šalkovský a Doháň	Jozef Pipich	Juraj, Ján, Matej Gajdoš
28.	Ján Klinčík	Jakub Póbiš, Martin Kováčik	Juraj Búda a Jozef Kelemen
29.	Kočalka, Kopčok a Kurila	Ján a Michal Siman	Ján Sojak mladší
30.	Ján Šalkovský Hlinkovie	Ján Lenhard	Juraj Búda starší, Juraj a Jozef
31.	Jozef Kindernay Gasprovie	Juraj a Michal Kováčik	Ján a Juraj Rozim, Matej Rozim
32.	Katarína a Štefan Kindernay Pánovie	Jozef Siman	Juraj, Ondrej a Štefan Lupták
33.	Jozef a Michal Kindernay	Jozef Kováč	Štefan Kološta
34.	dedičia Jozefa Mikloša	Jozef Múka	Jozef Kološta
35.	Zuzana Balíková	Juraj Starčok mladší a starší	Michal a Ondrej Beraxa
36.	Ján Kohút Lukáčovie	obec	Ján a Jozef Marčok
37.	Michal Kindernay Haluška	súrodenci Jozefa Živora	Ján a Michal Lupták
38.	Mária Balážová	Štefan Kaprál	Matej Kvietok
39.	Ondrej, Ján, Jozef, Štefan Kindernay	Ján Lepényi	Ondrej Marčok, Jozef Daučík
40.	Ján Kindernay a Jozef Kropáč	Pavol Slušniak, Jozef Ocela	Ondrej, Jozef starší a mladší Balna
41.	Štefan Kindernay Krajný	Juraj Gajdoš, Jozef Garabáš	Ján Svinka, Juraj Bardiovský
42.	František Kindernay	Mária Škodová	Ján Marčok
43.	Štefan a Michal Kindernay	Štefan Baláž	Michal Bochna, Štefan Kantor
44.	Ján Farárik		Jozef Starčok, Ján a Martin Romančík
45.	Štefan a Michal Kindernay		Ondrej Čierny a Štefan Galka
46.	Ján Kindernay a Jozef Kropáč		Michal Homrd
47.	Jozef a Ján Kindernay Haluška		Štefan Skuban, Katarína, Jozef, Štefan a Juraj Živor
48.	Ján Kindernay Haluškovie		Jozef Brucháč, Anna Chamková, Matej Posúch
49.	Štefan a Michal Kindernay		Ondrej Múka
50.	Ján Nôta		Juraj Búda
51.	František Abrahám		Zuzana Klimeková
52.	Imrich Kaprál		Ján Hladič, Michal Daučík
53.	Anna Kurilová		Štefan, Ondrej a Filip Sojak
54.	Michal Kindernay, František Šuhajda, Ján Čižmár		Martin Hirka, Michal Rolka
55.	štátny dom		Ján Lokša
56.	Juraj a Michal Kováč		Ján, Katarína a Anna Ďurčíková
57.	Martin Daučík		
58.	Mária, Michal a Jozef Šuša		
59.	Martin Kohút a Ján Kohútik, Ján Kohút vojak		
60.	Jozef Čižmár a súrodenci		
62.	Juraj a Ján Sojak		
63.	Komiska a Chamko		
64.	Ján Gajdoš a Štefan Skladany		
65.	Ján Klimek		
66.	Jozef Klimek		

toky. Úpravy koryt potokov prebiehali predovšetkým v priestore obcí. Antropogénne zmeny sa dotkli len Kostolného potoka pri budovaní mlyna na území Nemeckej. Podľa pozemkovej knihy tu bol v roku 1872 mlynárom František Kúdelka (ŠA KSBB, Nem.). Zaujímavosťou miestneho vodstva je aj sieť upravených tokov (kanálov) v lokalitách Raveň a Kapustnice, ktoré odvádzali vodu zo zamokrenej nivy Hrona do jeho koryta. Na podmáčanie tejto časti nivy poukazuje aj južnejšie položená lokalita *Konopiszská*, ležiaca pod úpäťm terasy Hrona. Je pravdepodobné, že zamokrenie nivy spôsoboval potok Oselné, ktorý sa v týchto miestach strácal v podzemí na vyššie položenej trase (v súčasnosti je značne upravený po výstavbe Petrochemy Dubová). V súvislosti s vodstvom Nemeckej sú zaujímavé aj niektoré vodopisné názvy. Označenie *Teplica* juhovýchodne od Zámestia pri ústí Jasenianskeho potoka do Hrona poukazuje na prítomnosť teplého prameňa v tejto lokalite. Minerálny prameň približne v tomto priestore zaznamenala aj mapa Zvolenskej stolice z roku 1799. Ďalším zaujímavým označením je pomenovanie lokality *Nad brod* severne od Dubovej, ktoré môže poukazovať na prítomnosť brodu cez rieku Hron. K zaujímavým názvom patrí *Do Jarku Hrádok*, ktorý označoval dnes bezmenný potok severovýchodne od Zámestia.

Zámostie na mape veľkej mierky z roku 1874 (ŠA KSBB)

Katastrálne mapy pomerne presne zaznamenávajú využitie zeme v katastrálnom území. Ploché pahorky v doline na terasách Hrona juhozápadne a južne od Nemeckej a Dubovej boli už v tomto období úplne odlesnené a využívané ako poľnohospodárska pôda. Podobný stav bol aj severne od Dubovej a severne a severovýchodne od Zámestia. Išlo o lokality nevhodné pre akékoľvek poľnohospodárske využitie, napr. výmole, strmé svahy, skalné steny, zrázy a bralnatý reliéf. S odlesňovaním a odstraňovaním rastlinného krytu súvisia miestne názvy Požarina, Žiar, Uhlisko, Uhlište a tiež názvy odvodené z ich koreňového základu slova. Lesy porastali prevažne severné a južné časti súčasného katastrálneho územia Nemeckej. Na základe použitých kolorovaných kresieb stromov v mape pre jednotlivé lokality možno určiť, aký les rástol v tomto období v jednotlivých častiach katastrálnych území. Ihličnatý les popisuje značka s kresbou niekoľkých ihličnatých stromov a listnatý je vyjadrený zakreslením skupinou listnatých stromov. Zmiešaný porast zobrazuje kombinácia oboch značiek. Najväčšie plochy porastali ihličnaté lesy, ktoré rástli predovšetkým v južnej časti. Doliny Oselného a Bystrého potoka pokrýval rozsiahly (nepôvodný) ihličnatý les. Odlesňovanie postupovalo potočnými dolinami a sústreďovalo sa aj na ploché medziorodné chrby. Odlesnené už boli Horné a Dolné Vršiny, Uhlište, Lazy, Ostredok, Horný a Dolný Ostredok, Poľana a ďalšie menšie lokality. Ihličnaté lesy rástli aj v lokalitách Lažtek, Ležman a Rakytovec. Zmiešané lesy porastali južné svahy Čierneho dielu a tiahli sa až k Borovčine. Pre tieto lesy je typické fragmentárne zastúpenie veľkých holín využívaných ako podhorské lúky a pasienky. V južnej časti územia rástli v lokalitách Zúzovo a Holý vrch. Najmenšie plochy porastali listnaté lesy. Mapy ich zaznamenávajú len v lokalitách Strmý závoz a Hradisko, t. j. v západnej a severozápadnej časti katastrálneho územia.

Pramene a literatúra

- Bel, M. (1736): *Notitia Hungariae novae historico-geographica II*. Viennae, Typis Johannis Petri van Ghelen, typographi caesarei, 587 s.
- Cart. Hung.: *Cartographia Hungarica I. Magyarország térképei a XVI. és XVII. századból faksimile kiadásban*. ed. K. Nemes, Budapest, Magyar Helikon, 1972.
- EKF: *Az első katonai felmérés*. Budapest, Arcanum, 2004, DVD vydanie.
- Horváth, P. (1965): Súpisý komorských panstiev na Slovensku z konca 18. a začiatku 19. storočia a ich význam pre vlastivedný výskum (K dejinám materiálnej a duchovnej kultúry poddaného ľudu na Pohroní). In: *Vlastivedný časopis*. č. 3, roč. XIV., s. 133–137.
- Korabinsky, J. M. (1786): *Geographisch-historisches und Produkten Lexikon von Ungarn*. Preßburg, Weber und Korabinskyschen Verlage, 858 s.
- Lipszky: *Lipszky János térképészeti vállalkozása*. In: *Lipszky János. A Magyar királyság és társországai térképe és névtára (1804–1810)*. Budapest, Arcanum, 2006, DVD vydanie.
- Majtán, M. (1998): *Názvy obcí Slovenskej republiky (Vývin v rokoch 1773–1997)*. Bratislava, Veda, Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 600 s.
- MEZÖ, A. (2003): *Patrocíniumok a középkori Magyarországon*. Budapest, METEM, 546 s.
- MKF: *A második katonai felmérés*. Budapest, Arcanum, 2005, DVD vydanie.
- Reisz, Cs. T. (2002): *Magyarország általános térképének elkészítése a 19. század első évtizedében. Lipszky János és segítői térképészeti vállalkozásának ismertetése*. Budapest, Cartofil, 544 s. In: *Lipszky János. A Magyar királyság és társországai térképe és névtára (1804–1810)*. Budapest, Arcanum, 2006, DVD vydanie.
- ŠA KSBB: Štátny archív v Banskej Bystrici, Pobočka Banská Bystrica, fond Krajský súd v Banskej Bystrici, mapy a nečíslované pozemkové knihy obcí Nemecká, Dubová a Zámostie.
- Tomeček, O. (2004): História obce. In: Hronček, P. a kol.: *Monografia obce Brusno*. Obecný úrad Brusno, s. 13–40.
- VZÚ: *Vojenský zeměpisný ústav*. Praha, reambulácia z roku 1936, archív Katedry geografie FPV UMB B. Bystrica.
- Žudel, J. (1997): Miestne názvy na Lazarovej mape Uhorska so zreteľom na územie Slovenska. In: *Slovenská archivistika*. č. 2, roč. 32, s. 48–59.